

УДК 334.726, 336.221.262, 336.225.621.11

ТРАНСФЕРТНЕ ЦІНОУТВОРЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

О.І. Черевко.**Тернопільський національний економічний університет.**

© Черевко, О.І., 2014.

Стаття отримана редакцією 25.03.2014 р.

Вступ. Сучасні економічні процеси характеризуються високим рівнем глобалізації, підвищенням швидкості інформаційних процесів, одночасним посиленням конкуренції та кооперації партнерів, постійним територіальним розширенням діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК). У цих умовах необхідно говорити про перехід від класичних методів досягнення конкурентних переваг до принципово нових, що базуються на якісній зміні організаційно-управлінських, інформаційних і фінансових механізмів функціонування організацій.

Комерційні результати діяльності компанії та сума прибуткового податку, який необхідно сплатити, залежать від вибраної цінової політики на виготовлені товари (надані послуги). Держава, з одного боку, зацікавлена в максимізації податкових надходжень як основного елемента своїх доходів, а підприємства, з іншого – в мінімізації податкових зобов'язань.

Нині спостерігається підвищений інтерес до процесу застосування корпораціями трансфертних цін для мінімізації податкових зобов'язань. ТНК у своїй діяльності застосовують нові методи управління фінансовими та матеріальними ресурсами, які починають активно використовуватися великими внутрішніми організаціями, що мають децентралізовану структуру. З-під оподаткування через механізм трансфертного ціноутворення виводиться близько 100 млрд. грн. щороку, у результаті чого Державний бюджет України недоотримує майже 20 – 25 млрд. грн. [1]. У зв'язку із цим податкове адміністрування трансфертних цін є необхідним процесом для створення конкурентних економічних відносин, введення зрозумілих і прозорих механізмів визначення контрактних цін. Крім того, постає завдання систематичного теоретичного осмислення сутності форм і методів трансфертного ціноутворення та формування концептуальних основ подальшого його дослідження.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Теоретичними питаннями трансфертного ціноутворення, а також їх практичною реалізацією займаються багато вітчизняних та зарубіжних науковців, державних діячів і практиків, фірм та міжнародних організацій. Зокрема, базові поняття трансфертного ціноутворення й приклади його функціонування розглядали Дж. Фостер та Ч.Т. Хорнгрен [2], Д.К. Джонстон [3], економічний зміст категорій «трансфертна ціна» і «трансфертне ціноутворення» досліджували П.В. Дзюба [4], М.І. Макаренко та Т.Г. Савченко [5], аналіз стратегій транснаціональних компаній для зменшення оподаткування здійснили В. Танзі [6], Ш. Дж. Пендс [7], П. Сікка і Х. Віллмотт [8], трансфертне ціноутворення в умовах вітчизняної економіки вивчали О.А. Полянська [9], М.В. Колдовський [10] та інші.

Проблематика трансфертних цін, незважаючи на досить ґрунтовні дослідження в зарубіжних виданнях та багаторічну практику в зарубіжних країнах, є недостатньо вивченою в умовах українських реалій. Установлення внутрішньофірмових цін на основі принципу «втягнутої руки» (arm's length principle) відповідає інтересам розвитку національної економіки, а тому вимагає формування механізмів його державного регулювання, що потребує глибокого дослідження як у теоретичному, так і практичному аспектах. Крім того, всебічний аналіз системи трансфертного ціноутворення дасть змогу державі сформувати ефективну зовнішньоекономічну політику, що дозволить поліпшити її економічні показники.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних засад побудови системи трансфертного ціноутворення, фактичного її використання в українських і зарубіжних компаніях, а також основних методів, мотиви та цілей її застосування.

Основний матеріал і результати. Глобалізаційні процеси дозволили розширити політику трансфертного ціноутворення територіально, корпорації значно легше можуть відкривати представництва, дочірні компанії, філії, спільні підприємства, використовуючи всі переваги більш лояльних податкових режимів у глобальному масштабі.

Фахівці МВФ дотримуються думки, що глобалізація торгівлі створює проблеми для національних податкових органів, які полягають у використанні й часто зловживанні трансфертними цінами за кредитами, дивідендами, товарами та послугами, вартістю товарних знаків і патентів ТНК. Таким чином, за рахунок маніпуляції цінами підприємства переміщують прибуток з юрисдикцій з високим рівнем оподаткування до тих, де корпоративний податок значно нижчий [6].

Для максимально ефективного виконання державою своїх функцій, а також для вирівнювання умов між суб'єктами господарювання – резидентами та нерезидентами було розроблено механізм контролювання звичайних і трансфертних цін. Він побудований на Керівних принципах з трансфертного ціноутворення Організації економічного співробітництва і розвитку й у ряді країн доведений до рівня стандартів [11].

Більшість розвинених країн світу у своєму податковому законодавстві містять положення, присвячені питанням трансфертного ціноутворення. Не є винятком і наше національне законодавство.

З 1 січня 2013 року набула чинності стаття 39 Податкового кодексу України, згідно з якою було запроваджено концепцію обов'язкового використання звичайних цін між пов'язаними особами, а також методи визначення таких звичайних цін.

4 липня 2013 р. Верховна Рада України прийняла законопроект «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення». Цей закон передбачає податковий контроль за трансфертним ціноутворенням, а також застосування центральним органом державної податкової служби системи заходів щодо встановлення відповідності цін в операціях між пов'язаними особами рівню ринкових цін. Податкові органи України вважають, що після набуття правомочності цим законом додаткові надходження до держбюджету можуть становити близько 20 млрд. гривень протягом найближчих трьох років [12].

Згідно з ним, трансфертне ціноутворення – це система визначення звичайної ціни товарів та/або результатів робіт (послуг) в операціях, визнаних відповідно до Податкового кодексу контрольованими [1]. Варто зазначити, що Податковий кодекс України також дає чіткий перелік трансакцій, які визначаються як контрольовані.

Основним методологічним принципом трансфертного ціноутворення для податкових цілей є принцип ринкової ціни (принцип «втягнутої руки» в Типовій податковій конвенції ОЕСР про доходи і капітал [13]), згідно з котрим ціна на товари, послуги та фактори виробництва в операціях між пов'язаними особами повинна відповідати ціні, за якою б передавалися відповідні товари, послуги і фактори виробництва між непов'язаними особами у зіставних економічних умовах.

Вважається, що система трансфертного ціноутворення складається з таких елементів, котрі знаходяться в постійній взаємодії: суб'єкти поточного та стратегічного управління, суб'єкти перерозподілу, об'єкти перерозподілу, методи, цілі, а також підсистеми організаційного й інформаційного забезпечення [14]. Суб'єктами поточного та стратегічного управління з точки зору підприємств є керівні особи компаній, які концентрують повноваження щодо функціонування окремих складових системи трансфертного ціноутворення. Вони реалізують політику трансфертного ціноутворення через об'єкти ціноутворення та впливають на суб'єктів перерозподілу з метою досягнення певних цілей.

Механізм функціонування трансфертного ціноутворення українські та закордонні підприємства використовують переважно з метою уникнення певної частини витрат, а не з метою здійснення інвестицій у суспільство у вигляді освітніх проєктів, медичного забезпечення, працевлаштування молоді, розвитку соціально-культурної сфери, спортивних заходів, розвитку інфраструктури.

Разом з тим для компаній часто основною метою застосування трансфертного ціноутворення є не бажання зменшити своє податкове навантаження заради максимізації прибутку як такого [5], а розширення частки на ринку, залучення висококваліфікованих фахівців, ефективніше використання наявних ресурсів, територіальна диверсифікація ризиків, мінімізація валютних ризиків, упровадження та розвиток технологій, поліпшення інвестиційної привабливості компанії, посилення управлінського контролю материнської компанії над дочірніми, а також інші переваги, які буде отримано внаслідок вивільнення частини оборотних коштів.

Важливо зазначити, що компанії вдаються до оптимізації оподаткування також через складнощі вітчизняної податкової системи, корупційні тенденції, непередбачуваність і швидко зміну державної політики, неоднозначність тлумачень законодавства. У той же час для держави існує ризик – висока ймовірність монополізації ринку за рахунок більш низьких цін на товари та послуги. Вважається також, що трансфертне ціноутворення стимулює вивезення капіталу з країни і породжує пов'язані із цим негативні наслідки.

Методика розрахунку трансфертної ціни є ключовим елементом системи трансфертного ціноутворення, оскільки вона дозволяє встановити, чи відповідає ціна угоди рівню ринкових цін. Методи трансфертного ціноутворення прийнято поділяти на дві групи: традиційні (ринкові) та методи на основі прибутку. Крім тих методів, що закріплені законодавчо в Податковому кодексі України (метод порівняльної неконтрольованої ціни, ціни перепродажу, «витрати плюс», розподілення прибутку, чистого прибутку, а також комбінація цих методів), науковці виділяють також альтернативні підходи до розрахунку трансфертної ціни: подвійне трансфертне ціноутворення, множинність трансфертних цін, визначення трансфертної ціни на основі математичного моделювання [9].

Подвійне трансфертне ціноутворення ґрунтується на поєднанні двох методів визначення ціни, один з яких орієнтований на ринкові ціни, а інший – на витрати всередині фірми. Множинність трансфертних цін передбачає узгодження інтересів менеджерів і компанії за рахунок встановлення двох різних трансфертних цін. Підхід, у межах якого трансфертна ціна розраховується за допомогою математичного моделювання, розглядає трансфертну ціну як змінну величину, яка залежить від багатьох чинників.

Факторами, котрі впливають на вибір методу трансфертного ціноутворення, є: організаційна структура підприємства, характеристики товару, що виробляється, чи послуги, яка надається, організація виробництва, соціальне середовище всередині підприємства, стратегія ведення бізнесу, стабільність зовнішнього середовища.

Сучасна світова економіка розвивається стрімкими темпами, і системи оподаткування окремих країн не можуть розглядатись ізольовано у контексті визначень податкових зобов'язань транснаціональних компаній. Такі компанії постійно шукають способи легального зменшення своїх витрат, у тому числі й податкового тягаря. Схеми трансфертного ціноутворення між пов'язаними особами дуже часто дозволяють оптимізувати податкове навантаження і таким чином надати стимул розвитку певним підприємствам і галузям.

Однією зі схем оптимізації податкових зобов'язань з доходів від використання об'єктів інтелектуальної власності є «Подвійний ірландсько-нідерландський сендвіч» («Double Irish Dutch Sandwich»). Ідеться про участь двох ірландських компаній та однієї нідерландської. Така схема є дуже популярною в США, її використовують компанії Apple, Facebook, Google, Microsoft, Oracle Corp and Pfizer Inc. [15].

Компанія Microsoft з 2009 по 2011 рік шляхом перенесення частини прав на свою інтелектуальну власність до дочірньої компанії у Пуерто-Ріко змогла перевести майже 21 млрд. дол. США (половину свого чистого прибутку від продажу в США) в офшори, зберігши майже 4,5 млрд. дол. США від витрат у вигляді податків [15].

Китайські компанії також переміщують прибуток з Китаю до більш привабливих з точки зору оподаткування місць. Наприклад, в автомобільній промисловості за рахунок встановлення цін на обладнання, комплектуючі частини й сировину, які є вищими, ніж ринкові, іноземні фірми обходять різноманітні правила про репатріацію прибутку і таким чином занижують рівень внутрішніх доходів [16].

Представники Світового банку зазначають, що багато російських фірм отримують вигоду за рахунок продажу їхньої продукції трейдинговим дочірнім компаніям за ціною, нижчою від ринкової, а ті у свою чергу продають товар кінцевому споживачеві за ринковою ціною і отримують ма-

ржу. Зазвичай такі компанії зареєстровані у віддалених регіонах, і після того, як виконують необхідну кількість подібних операцій, просто зникають.

Російська компанія «Газпром» створила дочірню компанію «Ітера», зареєструвавши її в Джексонвіллі, США. Було заявлено, що газ продавався російською компанією за внутрішніми цінами від \$ 2 до \$ 4 за тисячу куб. м у США, а «Ітера» потім перепродавала цей газ Росії за цінами від \$ 30 до \$ 90 за тис. куб. м. Тобто прибуток залишався в США [8].

Популярним серед компаній є аутсорсинг своєї діяльності в країні, де більш дешева робоча сила і стрімко розвиваються місцеві технології. Така діяльність контролюється ззовні компаніями, що надають консультаційні послуги в обмін на угоди про обслуговування та роялті.

У багатьох фірм виникає бажання перейти дозволену межу, і через це виникають зловживання та ухилення від сплати податків. Відомий приклад – ситуація, що склалася з фірмою Enron протягом 1998 – 2001 років, яка мала 881 офшорну компанію і протягом чотирьох з п'яти років свого існування взагалі не сплачувала податків [17].

У 2005 році після дослідження індійськими податковими органами операцій між пов'язаними особами тисячі компаній, близько 250 з них були змушені сплатити донараховані податкові платежі, серед них Bank of America, Citibank, Coke, Standard Chartered Bank, American Express Bank, Hero Honda, Johnson & Johnson, Microsoft, Samsung і Sony [16].

Ще одним прикладом вигоди від застосування трансфертного ціноутворення є американська компанія WorldCom, яка застосовувала трансфертне ціноутворення при використанні різноманітних торгових марок, брендів, товарних знаків, фірмових найменувань, інтелектуальної власності. Материнська компанія була зареєстрована в низькоподатковій юрисдикції, надавала ліцензії дочірнім компаніям в обмін на щорічні виплати роялті. За допомогою цього механізму компанія зекономила 25 млн. дол. в перший рік і 170 млн. дол. протягом наступних п'ятих років [16].

Українські компанії також користуються перевагами трансфертного ціноутворення. Для вітчизняного бізнесу популярною є купівля дочірніми чи афілійованими підприємствами, що створені в країнах з низькими податковими ставками, цінних паперів материнської компанії та отримання дивідендів або роялті в цій юрисдикції [3].

Також часто використовуються схеми із псевдоекспортом чи псевдоімпортом товарів, коли фізичного переміщення товарів через кордон не відбувається, а всі операції відбуваються лише на папері. У результаті цього прибуток, який отримується від здійснення таких операцій, осідає на низькоподаткових територіях.

Повернення коштів компанії, котра реально здійснює господарську діяльність та зареєстрована в країні з відносно високим рівнем оподаткування доходів, здійснюється шляхом прямих чи портфельних інвестицій, надання внутрішньокорпоративних кредитів або отримання дивідендів.

Масштаби недоотримання бюджетом України коштів можна оцінити з даних Державної служби статистики України. Так, за 2010 рік загальний обсяг експортно-імпортних операцій українських компаній із нерезидентами, що знаходяться на офшорних територіях, склав 36,4 млрд. грн. [10]. А на кінець 2013 року обсяг прямих іноземних інвестицій з Кіпру до України становив 19 млрд. дол. США [18], що складає більше 30% всіх прямих іноземних інвестицій за 2013 р. Очевидно, що під видом прямих іноземних інвестицій із таких територій зі сприятливим податковим кліматом повертаються доходи, що були приховані внаслідок різних оптимізаційних схем, у тому числі й за допомогою трансфертного ціноутворення.

Таке ціноутворення здебільшого використовують високорозвинені країни і меншою мірою країни, які розвиваються. Це пов'язано з тим, що більшість ТНК базуються в розвинених країнах, а країни, які розвиваються, є, головним чином, приймаючою стороною. Таким чином, несправедливі трансфертні ціни призводять до перекачування фінансових ресурсів із другої групи країн у першу, що породжує ще більший розрив в економічному розвитку.

Трансфертне ціноутворення є методом перерозподілу ресурсів і оптимізації оподаткування, який впливає на розподіл доходів, прибутків, ризиків, а також на якість життя. Управління трансфертним ціноутворенням покликане забезпечити більш ефективні координацію та регулювання внутрішньогосподарських зв'язків, зниження сукупних витрат, підвищення мотивації працівників.

На жаль, існує багато випадків, коли намагання оптимізувати податкове навантаження переростає в пряме ухилення від сплати податків. Повернення до країни грошових потоків під виглядом інвестицій, а також податок на репатріацію не можуть компенсувати ті втрати, яких було завдано внаслідок недоотримання податків країною. Крім того, навіть якщо ці кошти і

повернуться до країни, з якої були виведені, використовуючи моделі трансфертного ціноутворення, не можна не враховувати часовий лаг, зміну вартості грошей у часі, курсові втрати й інші фактори, котрі впливають на добробут та економічний розвиток держави.

Висновки. Аналіз теоретичних джерел і прикладних досліджень підтверджує, що існує проблема адекватних підходів до трансфертного ціноутворення, яке виступає одночасно міжнародною податковою стратегією й інструментом максимізації прибутковості ТНК.

Стратегічним завданням є розроблення методичних аспектів формування трансфертних цін та організаційних схем застосування трансфертного ціноутворення. Використання того чи іншого методу формування трансфертних цін є складовим елементом стратегії компанії залежно від її фінансового стану, ринкової кон'юнктури й інших чинників. Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є підвищення якості податкового законодавства, що регулює трансфертне ціноутворення, шляхи його уточнення та усунення протиріч з іншими нормативно-правовими актами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення» від 04.07.2013 № 408-VII.
2. Хорнгрен, Ч.Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 416 с.
3. Johnston, D.C. Tax Moves by Enron Said to Mystify the I.R.S. The New York Times, (17.02.2003). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nytimes.com/2003/02/13/business/13ENRO.html?pagewanted=all>.
4. Дзюба, П. Трансфертное ценообразование: экономическое содержание и специфика / П. Дзюба // Экономика Украины. – 2006. – № 1. – С. 14 – 22.
5. Макаренко, М.І. Система трансфертного ціноутворення в комерційних банках: монографія / М.І. Макаренко, Т.Г. Савченко. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. – 238 с.
6. Tanzi, V. Globalization, technological developments, and the work of fiscal termites (WP/00/181). Washington, DC: IMF; 2000 – 23 p.
7. Shantanu J. Pendse. International Transfer Pricing: A review of non-tax outlook / Procedia - Social and Behavioral Sciences № 37. – 2012. – P. 337 – 343.
8. Prem Sikka, Hugh Willmott. The dark side of transfer pricing: Its role in tax avoidance and wealth retentiveness, Elsevier Ltd., 2010. – P. 342 – 356.
9. Полянська, О.А. Альтернативні підходи до трансферного ціноутворення / Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів: збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу і контролю в умовах світових інтеграційних процесів». – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2012. – С. 96 – 99.
10. Колдовський, М.В. Трансфертне ціноутворення як механізм ухилення від сплати податків / Ефективна економіка, (24.06.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2159>.
11. Настанови ОЕСР щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб (OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations), 2010. – 444 с.
12. Закон про трансферне ціноутворення потребує коригування для підвищення його ефективності – експерти (26.09.2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/uk/news/ukraine/2013/09/26/105525>.
13. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо трансфертного ціноутворення» від 04.07.2013 № 408-VII.
14. Model Tax Convention on Income and on Capital. Condensed version, 15 July 2005. – Paris: OECD Publications, 2005. – 374 p.
15. Pearse Trust. US Companies & Their Use Of The Double Irish Dutch Sandwich, 2012. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.pearse-trust.ie/blog/bid/86105/US-Companies-Their-Use-Of-The-Double-Irish-Dutch-Sandwich>.
16. Levin, C. Offshore Profit Shifting and the U.S. Tax Code / C. Levin, T. Coburn, – 2012. – 27 p.
17. Baker RW. Capitalism's Achilles heel. New Jersey: John Wiley, 2005. – 156 p.
18. Тищук, Т. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрямки подолання. Аналітична доповідь / Т. Тищук, Ю. Харазішвілі, О. Іванов. – К.: НІСД, 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2011-_table/1201_dop_new.pdf.

УДК 334.726, 336.221.262, 336.225.621.11

Червко Ольга Ігорівна, аспірантка кафедри податків і фіскальної політики. Тернопільський національний економічний університет. **Трансфертне ціноутворення: теоретичні аспекти та практичне застосування.** Досліджено систему трансфертного ціноутворення як засіб збільшення чистого прибутку транснаціональних корпорацій; наведено приклади фактичного використання трансфертних цін у діяльності вітчизняних і зарубіжних компаній; проаналізовано нормативно-правове забезпечення, методи, причини та цілі застосування схем трансфертного ціноутворення.

Ключові слова: трансфертне ціноутворення, звичайна ціна, пов'язані особи, контрольовані операції, податковий контроль, транснаціональні компанії.

УДК 334.726, 336.221.262, 336.225.621.11

Червко Ольга Игоревна, аспирантка кафедры налогов и фискальной политики. Тернопольский национальный экономический университет. **Трансфертное ценообразование: теоретические аспекты и практическое применение.** Исследована система трансфертного ценообразования как средство увеличения чистой прибыли транснациональных корпораций; приведены примеры фактического использования трансфертных цен в деятельности отечественных и зарубежных компаний; проанализировано нормативно-правовое обеспечение, методы, причины и цели применения схем трансфертного ценообразования.

Ключевые слова: трансфертное ценообразование, обычная цена, связанные лица, контролируемые операции, налоговый контроль, транснациональные компании.

UDC 334.726, 336.221.262, 336.225.621.11

Olga I. Cherevko, post-graduate student, Department of Tax and Fiscal Policy, Ternopil National Economics University. **Transfer pricing: theoretical aspects and practical application.** The system of transfer pricing as a way for increasing the net profit of transnational corporations has been studied, the examples of an actual use of transfer prices in national and foreign companies are given, the regulatory and legal framework, methods, reasons and purposes of transfer pricing schemes application have been analyzed.

Keywords: transfer pricing, regular price, related parties, controlled transaction, tax control, multinational companies.